

A szabadság filozófiai értelmezései

MI A SZABADSÁG?

Javasolt feldolgozási idő: 75 perc

1. feladat

Olvasd el a Szabad-e az akaratunk című írást a namitgondolsz.hu oldalról! Írj egy kb. 10 mondatos fogalmazást arról, hogy a szabad akaratról vagy a determinizmusról győzött meg a szöveg!

Szabad-e az akaratunk?

Mikor nyilvánítunk szabadon véleményt? Mikor döntünk szabadon arról, hogy megtegyünk-e valamit vagy sem? Hát akkor, amikor senki sem kényszerít bennünket, senki sem befolyásolja a döntést megelőző mérlegelésünket – legalábbis fenyegetéssel, hatalmi szóval nem. Ez a szabadság egyfajta hétköznapi felfogása.

Vizsgáljuk meg azonban kicsit komolyabban a kérdést! Vajon determinisztikus-e a világ? Azaz a világ múltja, mint ok egyértelműen meghatározza-e a jelent és a jövőt? Meg van-e írva a „nagykönyvben”, hogy hogyan alakulnak az események, vagy a jövő alapvetően meghatározatlan?

Ha a világ determinált, akkor a szabad döntéseink csak látszólagosak: akárhogy is döntünk egy adott helyzetben, döntésünk előzetesen determinált folyamatok következménye, még ha ezt nem is látjuk világosan. Ha valaki arra gondol, hogy „Most le akartam ülni, de csak azért sem ülök le, és ezzel megváltoztatom a dolgok előre megírt folyását”, ez illúzió, hiszen az illető tudtán kívül az volt a nagykönyvbe írva, már előre, hogy most egy ilyen „csakazértis-gondolata” lesz, és mégsem fog leülni. Tehát, ha a determinizmus igaz, akkor a szabad

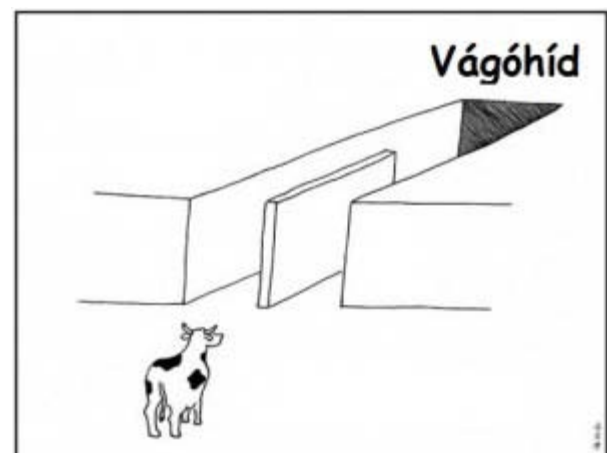
akarat csak illúzió.

De mi a helyzet, ha nem igaz a determinizmus? Milyen különbséget okozhat ez az emberi pszichológia, azaz elménk működése szempontjából? Döntéseink, választásaink nem determináltak például abban az esetben, ha viselkedésünkre

valamilyen belső véletlen tényező van hatással. Képzeljük el, hogy egy pesti aluljáróban sétálva látunk egy kéregető hajléktalant. Odaadjuk-e neki egyetlen kétszáz forintosunkat, vagy inkább megtartsuk magunknak? Ilyen esetekben gyakran hezitálunk egy kicsit, mielőtt elszánjuk magunkat valamelyik lépésre – odaadjuk a pénzt, vagy félrenézünk és továbbmegyünk. Viselkedésünket ilyen esetekben alapvetően pszichológiai tényezők vezérik; például empátiás hajlandóságunk, jó- vagy rosszkedvünk az adott pillanatban, erkölcsi elveink, értékrendszerünk. Mint láttuk, ha igaz a determinizmus, abból az következik, hogy pszichológiai előtörténetünk (neveltetésünk, életünk korábbi eseményei, az aznap történetek), esetleg biológiai tulajdonságainkkal és a környezeti hatásokkal együtt, egyértelműen meghatározzák döntéseinket – még ha ennek mi nem is vagyunk tudatában. Ha viszont idegrendszerünkben valamilyen véletlen tényező is beleszól választásunkba, akkor az már nem lesz előre meghatározott. Vagyis a determinizmus alternatívája az, hogy egy „véletlen homokszem” csúszik a gépezetbe, s ennek köszönhető a meghatározatlanság. Igen ám, de mi köze egy ilyen véletlen eseménynek a szabadsághoz? Ha agyunkban néhány idegsejt képes véletlen generátorként működni és befolyásolni, hogy különböző helyzetekben milyen viselkedéseket válasszunk, milyen döntéseket hozunk, ennek nem sok köze van énünkhöz vagy tudatunkhoz. A véletlen megcsúszások függetlenek tudatunktól, gondolkodásunktól, pszichológiánk egészétől. Pszichológiai működéseink a lényegét tekintve ugyanolyanok maradnak akkor is, ha időnként bekapcsol agyunkban egy kis rejtett véletlen generátor, illetve akkor is, ha nincs ott ilyen. A véletlen tehát nem eredményezhet szabad akaratot, hiszen a szabad akarat, illetve szabad választás lényege, hogy pszichológiai tényezőkből, mérlegelésből, tehát jellegzetesen a tudatunkból ered. Azaz, akár igaz a determinizmus, akár nem, szabad akarat, illetve szabad választás, a szó mélyebb értelmében nem létezik – illetve csak illúzió.

Az alapproblémát megfogalmazhatjuk a következő módon is: ahhoz, hogy döntéseink értelmesek legyenek, az kell, hogy környezeti és pszichológiai tényezők együttese által meghatározottak legyenek. Ahhoz viszont, hogy döntéseink szabadok legyenek, az kell, hogy ne határozzák meg őket egyértelműen ezek a tényezők, hanem a tudat vezérelte döntéshozatal függetlenné válhasson tőlük. Úgy tűnik tehát, hogy a szabadságnak ez a mélyebb értelme alapvetően ellentmondásos:

2. feladat

A következőkben részleteket olvashatsz a szabadsághoz kapcsolódó két híres filozófiai műből. Döntsd el, hogy melyik mű kapcsolható a Berlin által megkülönböztetett negatív és pozitív szabadsághoz. Választásodat indokold! Vázlatpontokban fogalmazz!

John Stuart Mill: *A szabadságról* (Kriterion Kiadó, 1983., 26–27. oldal)

„E tanulmány célja, hogy felállítsunk egy igen egyszerű alapelvet, mely tökéletesen alkalmas rá, hogy szabályozza a társadalomnak az egyénnel szemben alkalmazott ellenőrző és kényszerítő tevékenységét, akár jogi tevékenység keretében kimért fizikai erőszak, akár a közvélemény erkölcsi kényszere ennek az eszköznek. Ez az elv a következő: az önvédelem az egyetlen olyan cél, melynek érdekében az emberiség – kollektívan és egyénileg – joga van beavatkozni bármely tagja cselekvési szabadságába. Az egyetlen cél, amelynek érdekében jogosan lehet egy civilizált közösség bármely tagjával szemben – akarata ellenére – erőszakot alkalmazni, mások sérelmének megakadályozása. Az ő saját – fizikai vagy erkölcsi – java nem elégséges indok erre. Nem lehet jogosan kényszeríteni valamire, vagy visszatartani valamitől azért, mert ez jobb lenne neki, mert ettől boldogabb lenne, vagy mert – mások szerint – ez lenne a bölcs, netán a helyes dolog. Mindez jó ok lehet arra, hogy rábeszéljék, megkérjék vagy meggyőzzék őt, ám arra nem, hogy kényszerítsék, vagy hogyha másként cselekszik, megbüntessék. Ahhoz, hogy az utóbbit igazolni lehessen, ki kell mutatni arról a magatartásról, amelytől el kívánjuk téríteni, hogy bajt hozna valaki másra. Az egyén csak annyiért felelős a társadalomnak, amennyi viselkedéséből másokat érint. Önmagának – saját testének és lelkének – mindenki korlátlan ura.”

Jean-Jacques Rousseau: *A társadalmi szerződésről avagy a politikai jog alapelvei* (Bevezetés a filozófiába – szöveggyűjtemény, szerk.: Steiger Kornél, Holnap Kiadó, 1992, 233–236. oldal)

„»Megtalálni a társulásnak azt a formáját, amely a köz egész erejével védi és oltalmazza minden tagjának személyét és vagyonát, s amelyben, bár az egyén egyesül a többiekkel, változatlanul csak önmagának engedelmeskedik és éppolyan szabad marad, mint amilyen azelőtt volt.« Ez az az alapvető kérdés, amelyre a társadalmi szerződés megoldást ad.

E szerződés kikötéseit olyannyira meghatározza az ügylet természete, hogy elég a legkisebb módosítás, és máris semmissé és hatástalanná válnak. Így

azután, jóllehet talán soha nem nyertek világos megfogalmazást, mégis mindenütt ugyanazok, mindenütt hallgatólagosan elfogadják és elismerik őket, amíg nem esik sérelem a társadalmi szerződésen. Akkor mindenki megtér eredendő jogaihoz, és visszaveszi természet adta szabadságát, miközben elveszti azt az egyezményes szabadságot, amelynek a kedvéért az előbbiről lemondott.

Ha helyesen értelmezzük ezeket a kikötéseket, úgy kivétel nélkül visszavehető egyetlenegyre, nevezetesen arra, hogy a társulás valamennyi tagja lemond önmagáról és minden jogáról az egész közösség javára. Mert először is, minthogy mindenki egész valóját adja, ezért mindenki egyenlő körülmények közé kerül, ezért senkinek nem áll érdekében, hogy mások, helyzetét terhessé tegye.

Sőt, mivel a lemondás feltétel nélküli, az emberek olyan tökéletes egyezsége jutnak, amilyen csak lehetséges, és a társulás egyetlen tagjának sem marad követelnivalója. Mert ha az egyének megőriznék valamit a jogaikból, akkor, nem lévén közös főhatalom, amely ítékezhetik köztük és a többiek között, bizonyos tekintetben mindenki a maga bírója volna, és hamarosan azzal hozakodnék elő, hogy minden tekintetben az. Ezért változatlanul fennmaradna a természeti állapot, s a társulás okvetlenül zsarnokivá vagy haszталanná válnék.

Végezetül, ha az ember az egész közösségnek rendeli alá magát, akkor nem rendeli alá magát senkinek, s minthogy nincs olyan tagja a társadalomnak, aki fölött az egyén ne szerezne ugyanolyan jogokat, mint amelyeket önmagával kapcsolatban átenged neki, ezért mindenki visszanyeri az egyenértékét annak, amit elveszít, és még több erőt nyer arra, hogy megőrizze azt, amije van.

Ha tehát elhagyunk a társadalmi szerződésből mindent, mi nem tartozik a lényegéhez, azt találjuk, hogy a szerződés a következőkben áll. *Minden személy valamennyi képességével együtt az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk.*

Mihelyt az emberek társulásra lépnek, az egyes szerződő felek különös személye valamilyen morális és közösségi testületnek adja át helyét; ez a testület annyi tagból áll, ahány szavazatot adnak le a gyűlésben, s a szerződés kinyilvánításától kapja egységét, közös *énjét*, életét és akaratát. Ez az egyének fölött álló, s valamennyi egyén egyesüléséből származó személy valaha a *község* nevet viselte, ma pedig a köztársaság vagy politikai társadalom nevet viseli, tagjai államnak nevezik, amennyiben nem cselekszik, *főhatalomnak* amennyiben cselekszik és egyszerűen csak *hatalomnak*, amikor a hozzá hasonló alakulatokkal vetik össze. Ami a társulás tagjait illeti, ezek együttesen

